

Н.В. Петренко, канд. пед. наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Досліджено та виявлено основні тенденції сучасних інтеграційних процесів – глобалізації та регіоналізації.

Исследованы и выявлены основные тенденции современных интеграционных процессов – глобализации и регионализации.

Investigated and identified the main trends of modern integration processes – globalization and regionalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Провідною тенденцією сучасного розвитку міжнародних економічних відносин є інтернаціоналізація. В основі її конкретних ознак лежать такі принципи:

- від пошуку можливостей співробітництва – до взаємної адаптації;
- від взаємовигідних контрактів – до інтеграції зусиль;
- від обміну – до взаємопроникнення;
- від взаємопроникнення – до формування єдиного ринкового та навіть соціального простору.

Поглиблення та розширення цих процесів потребують адекватного інституційного забезпечення: прийняття відповідних національних та міжнародних нормативних актів, створення спеціалізованих організацій, а також установавання максимально надійних виробничо-збутових ліній між країнами, усунення перешкод міжнародної торгівлі тощо. У реальному житті це набуває ознак глобалізації та регіоналізації. Сутністю цих процесів є створення з участю як людства в цілому, так і населення регіонів планети зокрема структурно-функціональних систем відповідно до цілей та організаційно-ієрархічних критеріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному розумінні «глобалізація» є поняттям, що відображує обмін товарами, послугами, капіталом та робочою силою, який виходить за межі державних кордонів. Уперше цей термін було вжито в статті американського вченого Т. Левітта в 1983 р. Цим словом він позначив

феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими мультинаціональними корпораціями (МНК). Більш широкого значення цей термін набув у Гарвардській школі бізнесу, головним його популяризатором став консультант цієї школи К. Оме. У 1990 р. він опублікував книгу «Світ без кордонів», який стверджував, що сучасна світова економіка визначається взаємозалежністю трьох центрів (ЄС, США, Японії), тому економічний націоналізм окремих держав став безглуздом, а сильними гравцями економічного розвитку виступають так звані «глобальні форми».

Мета та завдання статті. Виявити основні тенденції сучасних інтеграційних процесів – глобалізації та регіоналізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвитку глобалізації сприяють різноманітні чинники. Серед економічних чинників мають бути виділені такі: поступове зниження обмежень торгівлі товарами та лібералізація ринку капіталу на основні запровадження та поширення конвертованості національних валют. Суттєвими чинниками є також технічний прогрес, вплив якого позначається на розвитку транспорту й техніки зв'язку, що сприяє зниженню витрат на здійснення трансакцій, та утворення міжнародних інтеграційних угруповань. Щодо останніх, то вони забезпечують узгоджений розвиток і взаємодію регіонів та держав, інтенсифікують процеси виробництва в окремих країнах, дають змогу ефективніше використовувати всі наявні резерви розподілу інвестицій та всі види капіталу.

Міжнародні економічні інтеграції розуміються як високий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, за яких процес господарсько-політичного об'єднання країн відбувається на основі міжнародного поділу та здійсненні узгодженої міждержавної торговельно-економічної політики [1].

Світові інтеграційні процеси призвели до утворення численних регіональних та субрегіональних торгово-економічних блоків, більшість із яких проголошує своєю кінцевою метою вихід на інтеграційну стадію економічного співробітництва.

До основних теоретично обґрунтованих і практично апробованих форм міжнародної економічної інтеграції відносяться такі:

1. Зона вільної торгівлі – найпростіша форма інтеграції, де діє пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок відміни

торгових обмежень (внутрішнього мита). Прикладом такої зони можуть бути: Північноамериканська угода про вільну торгівлю між США та Канадою, Європейська асоціація вільної торгівлі.

2. Митний союз – угода двох або кількох країн, якою встановлюється режим вільної торгівлі та передбачається усунення внутрішніх тарифів і встановлення спільного зовнішнього тарифу. Митний союз, зберігаючи національні митні органи, передбачає єдність митної території, однаковий торговий режим у ставленні до третіх країн, включаючи загальні митні тарифи, єдині заходи нетарифного регулювання, уніфіковану систему прямих і непрямих податків та однотипність методів управління народним господарством. Як приклад Андська група, Співтовариство та спільний ринок країн Карибського басейну.

3. Зона преференційної торгівлі – це зона з особливим пільговим торговельним режимом, коли дві або кілька країн знижують взаємні тарифи на імпорتنі товари, зберігаючи рівень тарифів у торгівлі з іншими країнами; здійснюють пільгове кредитування та страхування зовнішньоторговельних операцій; надають фінансову та технічну допомогу. Так, Японія в межах програми Всеохоплюючої системи преференцій надає пільговий режим країнам, що розвиваються.

4. Спільний ринок – складна форма міждержавної інтеграції, яка включає умови вільної торгівлі, митного союзу та забезпечує вільне переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталів і формує повноцінний ринковий простір. Прикладом такого спільного ринку є Європейський союз (ЄС).

5. Валютний союз – найскладніша форма інтеграції, що передбачає проведення країнами єдиної валюти, створення єдиного емісійного центру). На стадії еволюції до такого союзу знаходиться ЄС.

6. Політичний союз – вищий ступінь регіональної інтеграції, де відбувається перетворення єдиного ринкового простору в цілісне економічне та політичне утворення [2].

Основними напрямками розвитку інтеграційних процесів вважають: поступове усунення митних і фінансових бар'єрів; забезпечення країнами, які увійшли до інтеграційного угруповання, «прозорості» кордонів; створення умов для вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталів.

Сьогодні глобалізація економічної діяльності розгортається на двох рівнях: мікро- та макроекономічному [3].

Головна особливість глобалізації на мікроекономічному рівні – це, перш за все, стратегічна орієнтація компаній, що є глобальною за характером; орієнтація на світові ринки збуту або джерела постачання, а також на розміщення виробництва в різних країнах. Отже, глобалізація економічної діяльності починає розвиватися насамперед на рівні самостійних господарюючих суб'єктів. Саме вони встановлюють виробничі, торговельні, науково-технічні, фінансові зв'язки зі своїми зарубіжними партнерами, створюють або купують компанії в інших країнах, формують транснаціональні корпорації та банки, міжнародні альянси й синдикати.

На макрорівні відображаються наслідки цього процесу, що викликають відповідні реакції з боку держав. Головний зміст таких реакцій полягає в понятті «лібералізація». Під лібералізацією економічного життя розуміють скорочення чи усунення обмежень на шляху міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, міжнародних фінансових операцій. Саме це відбувається протягом останніх десятиліть.

Ще однією тенденцією глобалізації економіки стала інтернаціоналізація виробництва, інституційною формою якої виступають транснаціональні корпорації (ТНК), стрімкий розвиток яких спостерігається на сучасному етапі економічного розвитку.

Глобальні ТНК все більш виразно виявляють тенденцію до утворення великих груп, що об'єднують промислові, торгові та фінансові компанії. Результатом глобальних стратегій стає формування інтегрованої міжнародної торгово-індустріальної системи, порівняно з якою національні території та держави іноді виступають як другорядні величини.

Отже, глобалізація являє собою процес розповсюдження інформаційних технологій, продуктів і систем по всьому світу, що призводить, у свою чергу, до економічної та культурної інтеграції. Прибічники цього процесу вбачають у ньому можливість подальшого процесу за умови розвитку глобального інформаційного суспільства. Опоненти попереджають про небезпеку глобалізації для національних культурних традицій та поглиблення соціальної нерівності.

Особливість сучасного світового економічного розвитку полягає в тому, що процеси глобалізації відбуваються на фоні процесів регіоналізації, що останнім часом посилюються.

Регіоналізація являє собою процес, аналогічний глобалізації, але протилежний за її напрямом. Його сутність полягає в розвитку інтеграційних процесів у межах окремих угруповань країн.

Під регіоналізацією розуміють: по-перше, розвиток, укріплення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять до основного регіону, а також виникнення регіональних об'єднань держав. Формами регіоналізації в даному випадку є утворення митних союзів, торговельних преференцій на зразок квот, здійснення спільної валютної політики та системи платіжного обліку з іншими країнами. На сучасному етапі регіоналізація виявляється у створенні економічно інтегрованих просторів. По-друге, специфічність, розмаїття напрямів економіко-соціальної та культурної політики, що проводиться в окремих регіонах, які пов'язані з їх особливостями.

Зростання інтеграційних процесів у світі, розвиток тенденції до спільного вирішення країнами своїх господарських завдань призвели до появи останнім часом декількох десятків регіональних міжурядових та неурядових організацій, кількість яких на сьогодні складає близько 3 тис. Разом із цим виникла ціла низка регіональних торговельних угод. З'явився так званий «новий регіоналізм», важливою особливістю якого є певні вигоди від регіоналізації для країн, що розвиваються, адже вони переважно мають досить ліберальні торговельні режими [4].

Деякі дослідники висловлюють побоювання щодо розвитку регіоналізації. Вони вважають, що через використання регіональними блоками практики активного нетарифного регулювання можуть бути порушені основи вільної торгівлі. На їхню думку, процеси регіоналізації менш ефективні, ніж система багатосторонньої торгівлі, та впроваджуються досить повільно. Фактом, що підтверджує це є довготривалий процес побудови спільного ринку ЄС (більше 40 років). Таким чином, регіоналізація, з одного боку, стимулює процеси економічного зближення країн, але, з іншого, уповільнює процеси глобалізації, посилюючи відокремленість економічних угруповань країн, а також суперечності та конкуренцію між ними [5].

Аналіз ситуації в більш загальному контексті дає можливість констатувати наступне. Сучасний розвиток процесів регіоналізації породжує таке своєрідне явище, як поступове зникнення самого предмета зовнішньоекономічної діяльності. Адже ті господарські, торговельні контакти, які раніше підпадали під дію інструментів

міжнародного регулювання, відтепер стають об'єктом взаємодії всередині певних блоків, угруповань або спільних режимів. Відтак джерело регулювання переміщується на міждержавний або навіть наддержавний рівень.

Це відбувається внаслідок того, що національні держави добровільно відмовляються від певної частини суверенітету (передусім в економічній сфері), а саме: від цілої низки інструментів регулювання у вигляді митних стягнень, кількісних обмежень зовнішньої торгівлі та ін. А оскільки відповідні права та обов'язки делегуються спільним органам влади та управління за фактичної ліквідації кордонів, колишні зовнішньоекономічні зв'язки змінюють свій характер і, по суті, починають бути внутрішніми господарськими контактами в межах єдиного ринкового простору.

Регіоналізація до певної міри суперечить глобалізації, оскільки передбачає запровадження особливого обмежувального режиму стосовно країн, які не беруть участь у тих або інших інтеграційних проектах. Так було тоді, коли уніфікація зовнішньоторговельних режимів країн ЄС та перехід на єдину систему тарифного й нетарифного регулювання інколи призводили до часткового погіршення торговельних умов для третіх країн. Це траплялось у тих випадках, коли попередні національні торговельні тарифи були нижчими, а загальні режими – ліберальнішими за ті, котрі їх замінили.

Узагалі для провідних інтеграційних угруповань світу протягом 70 – 90-х рр. XX ст. характерним було зростання частки внутрішньо регіональної торгівлі. Згідно з низкою експертних висновків, починаючи з кінця 80-х рр., тенденції регіоналізації навіть домінують.

Водночас регіоналізація може розглядатися як локомотив глобалізації, її каталізатор та прискорювач. Адже регіоналізація означає сукупне збільшення обсягів торгівлі між країнами, усунення численних національних обмежень, зменшення числа інститутів, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність. І це повністю відповідає параметрам глобалізації.

Висновки. Таким чином, можна констатувати дуалістичність та іноді суперечливість сучасних тенденцій, пов'язаних із процесами глобалізації та регіоналізації. Безперечним є той факт, що розвиток процесів міжнародної кооперації у формі регіоналізації веде до якісних змін і організації безпосереднього процесу виробництва, уявленнях про характер та кордони національних господарських механізмів. Так, багатовікова еволюція економічного співробітництва

в Європі від простого обміну між різнонаціональними кооперантами до тісної інтеграції останніх десятиріч у рамках союзу призвела до нового типу міжнаціональних економічних зв'язків, нового уявлення про макрорівень загальноструктурного регулювання і навіть нового рівня суб'єктності міжнародної кооперації виробництва. Останнє є об'єктивною передумовою подальшого розвитку міжнародної кооперації.

Список літератури

1. Василенко И. А. Политическая глобалистика / И. А. Василенко. – М.: 2005. - 275 с.
2. Горбач Л. Міжнародні економічні відносини / Л. Горбач, О. Плотніков. – К. : Кондор, 2005. – 263 с.
3. Маруняк Є.О. Методологічні підходи до економічного географічного дослідження процесів глобалізації в контексті регіонального розвитку України // Український географічний журнал. – 2004. - № 1. – с. 28–33.
4. Ужин А. И. Глобализация: процессы и осмысление. – М.: Логос, 2001. – 321 с.
5. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.

Отримано 01.05.2013. ХДУХТ, Харків.
© Н.В. Петренко, 2013.